

EBUL HAYR-I RÛMÎ'NİN DESTANİ ROMANI: SALTİKNÂME

Necmettin Turinay

- Klasik şiir üzerine yapılan çalışmalar bir yana, eski nesre nasıl yaklaşılaacağı hususunda büyük bir boşluğun içinde yüzdüğümüz bilinmez değildir. İlgili metinlerin türü (masal, menkıbe, hikâye vs.), o tür eserlerin fiktif veya gerçeklik değeri, tercüme olup olmadığı, mevcut nüshalara yönelik mukayeseli çalışmalar vs. Bazen de metinlerde anlatılan hikâyenin geniş geniş özetlemesi, müellifin kullandığı ayet ve hadislerin tasnifi ya da metinde kullanılan ara başlıkların yeni baştan tadadı gibi! Fakat bu tür çalışmaların en iyi yanının, müellifin sağlam bir biyografisini kurmaya dönük olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim araştırmacılar o noktada öyle yoğun bir gayretin içine giriyorlar ki, başvurulmadık bir arşiv kaynağı ya da tezkire bırakmamaktadırlar. Dolayısıyla o tür çalışmalar vasıtasıyla biyografi edebiyatımızın nasıl bir zenginliğe kavuştuğu bilinen bir husustur.

Fakat aynı başarıya mensur eserlerin edebî değeri ya da üzerine çalışılan yazarının sanat tutumunun belirlenmesi noktasında ulaşılamadığını söylemek durumundayız. Şunu da söylemek gerekir ki Fahir İz hocadan kalma üç kademeli dil veya üslup tasnifi, bize bu hususta yeterli derecede fayda sağlamamaktadır. Bundan ötede eski nesrin nasıl değerlendirileceği hususunda, eski hocalarımızdan bize bir usul veya yöntem intikal etmediğini de bilmek gerekir.

Bilindiği kadarıyla o eski hocalarımız bütün dikkatini şiire teksif eder, eski şiirin mecaz ve mazmunlarının tespiti ve tasnifi üzerine alabildiğine yoğunlaşırlardı. İşte onların bu yoldaki çalışmaları ile, şiir merkezli edebî değerlendirmeler bayağı öne çıkmış bulunuyor. Dolayısıyla kudemanın bu yöndeki gayretlerini ne kadar takdir edersek yeridir. Fakat dediğim gibi de klasik mesneviler olsun, nesir türü ile kaleme alınmış tahkiyeli metinler hakkında ne söyleyeceğimiz, onları nasıl değerlendireceğimiz hususunda büyük bir boşluğun içinde yüzdüğümüz bir gerçektir.

Diğer bir husus da özellikle klasik mesnevileri değerlendirirken, İranlı araştırmacı ve edebiyat tarihçilerinin nasıl bir yol izlediğinin yeteri derecede bilinmemesidir. Nitekim şimdiye kadar böyle bir yöntem bilgisi ile karşılaşmış değiliz. Aynı şekilde Azeriler Fuzuli'nin *Leylâ vü Mecnun*'unu ya da şarkın büyük şiir dehası, mesnevi edebiyatının zirvesi Nizami'nin *Hamse*'sini edebî metin olarak nasıl inceliyor, değerlendiriyor? Maalesef bunları biliyor sayılmayız. Hâliyle bütün bu söylediklerim, nesir veya nazım türü anlatıların tahlili hususunda, yaşadığımız büyük boşluğu vurgulamak amacına yöneliktir. Bu yüzden de ilgi alanda yapılan çalışmaların çoğunda gördüğümüz boşluğun, yani metod yokluğunun üzerinde ne kadar durulsa yeridir diye düşünüyoruz.

Sarı Saltık Ön Planda: Ebulhayr-ı Rumi Sisler Arasında

Nitekim benim bu yönde düşünmeme yol açan da, *Saltıknâme* hakkında yapılan çalışmalar olmaktadır. Son yıllarda üzerinde çok durulan, hakkında sayısız çalışma yapılan, dahası sempozyumlar düzenlenen Sarı Saltık ve onun destani/ menkıbevi hayatını konu edinen *Saltıknâme* her bakımdan dikkati çeken bir eser niteliğini haizdir. İlgili makalelere ve sempozyum tebliğlerine bakarak da *Saltıknâme*'nin ne kadar zengin, tesir gücü ne kadar yüksek bir eser olduğu kolayca anlaşılabilir. Sarı Saltık'ın makam ve türbelerinin çokluğu, hemen bütün Balkanlara, Anadolu ve Kırım civarlarına uzanan menkıbevi tesirleri de zaten bunu ortaya koymaktadır.

Şu da var ki yapılan çalışmaların tamamı yakını, Sarı Saltık'ın menkıbevi/ destani hayatını aydınlığa kavuşturmaya dönüktür. Yani yarı yarıya efsane ve menkıbelere karışmış, destana dönüştürülmüş derviş-gazinin biyografisini kurmak yolunda, bitmez-tükenmez bir heyecan! Kaldı ki Sarı Saltık gibi bir gaza eri için yapılan çalışmalar her bakımdan önemli olup, faydalı da bulunmaktadır. Sarı Saltık'ın, ilk Osmanlıların yönünü Balkanlara çeviren tarihî motivasyonun yegâne kaynağı olduğu bilirse, onun büyüklüğü daha iyi anlaşılır sanıyorum.

Fakat bunca çalışma arasında, *Saltıknâme* gibi büyük bir şaheser ortaya koyan Ebulhayr-ı Rumi'nin ihmale uğraması ise, neresinden bakılırsa bakılsın yadırgatıcı bir tesir bırakıyor insanın üzerinde. Nitekim Cem Sultan'ın musahibi sayabileceğimiz Ebulhayr-ı Rumi gibi bir yazarı bulunmasa idi, böyle büyük bir eserden mahrum kalmaz mıydık? Çünkü Sarı Saltık hakkında bugün ne biliyorsak, ne konuşuyorsak, Ebulhayr-ı Rumi'ye borçlu değil miyiz?

Düşünün ki Fuzuli'nin *Leylâ vü Mecnun*'u ortada ve hepimizin gözlerini büyüleyip dururken, o büyük eserin yaratıcısından hiç söz edilmemesi gibi bir durum! Nitekim büyük Fuzuli eserinin tesiri dolayısıyla, herkesin Leylâ veya Mecnun'dan söz eder hâle gelmesi karşısında muzdarip düşerek, "*Aşık-ı sâdık menem, Mecnun'un ancak adı var.*" demek durumunda kalmamış mıydı? Dolayısıyla böylesi bir ihmalin Ebulhayr'ın üzerini örtmesi de aynı anlama gelmiyor mu? Nitekim bu ihmal benim hep dikkatimi çektiği için, Saraybosna'da 6-9 Mayıs 2015 tarihinde düzenlenen "İkinci Uluslararası Sarı Saltık Gazi

Sempozyumu”na bu yönde bir tebliğ sunmuş ve “*Saltıknâme'nin Meçhul Yazıcısı Ebulhayr-ı Rumi*”nin karanlıkta kalmış yanlarını aydınlatmaya çalışmış-tım. Fakat şimdilerde Ebulhayr ile ilgili edindiğim bilgiler biraz daha artmış, onun Karesi (Balıkesir) yörelerine mensup, asker orijinli bir anlatıcı/tahkiyeci olduğu sonucuna ulaşmış bulunmaktayım. Tabii ki bu tür bilgilere *Saltıknâme*'yi dikkatle okuyarak ulaştığımı da söylemem gerekir. Dahası bu okumaların beni, Ebulhayr'ın Edincikli (Aydıncık) olabileceğine kadar götürdüğünü de söyleyebilirim.

Bilmem bilir misiniz? *Süleymannâme* ve *Kutupnâme*'si (1503) ile tanınan Uzun Firdevsi de aynı yörelere mensup bir yazıcı idi. Onun da aynen Ebulhayr-ı Rumi gibi, destansı anlatmalarda başarılı bir tahkiyeci olduğunu söylemeye gerek yoktur sanırım. Bu ikili birbirlerini tanır mı idi, maalesef bilmiyoruz. Fakat aynı yüzyılda, birbirine yakın yıllarda yaşadıkları da bir o kadar gerçek! Dolayısıyla ileriki yıllarda *Süleymannâme* ciltleri peyderpey okundukça, Sarı Saltık'tan ve gazalarından bahis açılıp açılmadığı merakı mucip bir soru olarak duruyor karşımızda.

Ne var ki elinizin altındaki bu metinde benim amacım, Ebulhayr'ın biyografisini biraz daha zenginleştirmek, o hususla ilgili yeni veriler ortaya koymak olmayacak. Tam tersine böylesine büyük ve hacimli, muhteva değeri de o derece yüksek *Saltıknâme* gibi bir eseri Ebulhayr'ın nasıl olup da yazabildiği, ayrıca ilgili eseri yazarken nasıl bir tutum takındığı meselesidir. Yani Ebulhayr gibi meçhul bir muharririn eserini nasıl kurduğu, nasıl bir tahkiye tarzı geliştirdiği gibi bir soru! Hadisenin bu yanının, onun meçhul kalmış biyografisinden daha mühim olduğunu burada ayrıca söylemem gerekmektedir. Nitekim işin bu yanı, üzerinde durmak eseri merkeze almak değil de nedir? Çünkü eseri merkeze alarak, onun üzerinde düşünerek ulaşılabilecek sonuçlar, müellifin sanatıyla bizi yüz yüze getirmeyecek midir?

“Ebulhayr-ı Rumi demekle Maruf idim, Bana Buyuruldu ki!..”

Saltıknâme'yi dikkatle okuyanlar iyi bilir. Yanında Cem Sultan'la beraber Ebulhayr, Saltık'ın mekânlarından biri olan Dobruca'daki Tuna Baba'yı ziyaret ederler ve orada Sarı Saltık'la ilgili gaza menkıbeleri dinlerler. Anlatılan rivayetlerden son derece etkilenen Cem Sultan, daha orada, Sarı Saltık'ın menkıbelerinin bir araya getirilerek esere dönüştürülmesi talimatını verir:

“Ben fakire işareti oldı. Ebulhayr-ı Rumi demekle maruf idim. Bana buyurdu kim menâkıbın bulam, dervişlerden soram, bilem. Ta ki azizin kıssaların cem idem. Pes Cem Sultan emriyle yürüdüm. Kangı yirde kim bunun menâkıbın işitdüm yazdım, birbirine tertip idüp, yidi yılda tamam eyledim. Sultan katına getirüp teslim itdüm (...) Daim bu kitabı Sultan Cem okudup dinlerdi. Hamza Kitabı'n dinlemezdi, daim bu kıssayı dinlerdi.” (*Saltıknâme*, C 3, s. 366)¹

¹ Metinde kullanılan alıntılar, Şükrü Halûk Akalın'ın üç ciltlik *Saltıknâme* yayımına aittir (*Saltıknâme*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.).

Saltıknâme'nin son sayfalarında yer alan bu ifadelere, eserin *sebeb-i telifi* nazarıyla bakılabilir sanıyorum. Yukarıdaki alıntı bundan ayrı olarak eserin kaç yılda yazıldığı, nasıl yazıldığı, kullanılan menkıbelerin nasıl derlenip toparlandığına dair de bilgiler ihtiva etmektedir. Ebulhayr'ın söylediklerine bakılırsa, eserin yazımı yedi yıl sürmüş. 1480 yılında da Cem Sultan'a arz edilme imkânı bulmuştur.

Yukarıdaki ifadelerde iki farklı bilgi daha bulunuyor ki, eser adına onları daha ziyade önemsemek gerekir. Bunlardan ilki, Sarı Saltık'ın menkıbelerinin derlenip toparlanması ise, diğeri de cem edilen malzemenin kitaba dönüştürülmesi hadisesidir. İşte bu iki husus hem eserin malzemesinin oluşturulması hem de *Saltıknâme*'nin "tertîp ve tahkiyesi" adına iki büyük adım teşkil eder. Dolayısıyla burada her iki husus üzerinde ayrı ayrı durulacak, Ebulhayr-ı Rumi'nin eserini kurarken nasıl bir yol izlediği ortaya konmaya çalışılacaktır.

Kaldı ki Ebulhayr bu hususta bize şunları söylüyordu: "Menakıbın bulam, derişlerden soram, bilem. Ta ki azizün kıssalarını cem idem. Pes, Cem Sultan emriyle yürüdüm. Kangı yirde kim bunun menâkıbın işitdüm, yazdım."

Ebulhayr'ın Sanatının Sırrı: İki Ayrı Anlatı Katmanı Oluşturabilmesi

İşte bu amaçla Ebulhayr, Fatih dönemi imparatorluk coğrafyalarında oradan oraya savrulup duruyor. Sarı Saltık'ı bilen, tanıyan şehirlere ve dergâhlara uğruyor. Oralardan edindiği kıssaları, anekdotlara dönüştürüyor. Peki nereler olabilir onun uğradığı mekânlar? Başta Dobruca'da Baba Dağı olmak üzere Bosna-Hersek, bugünkü Bulgaristan, Kırım'a Edirne ve muhtelif Anadolu şehirleri vs. Nitekim *Saltıknâme* dikkatle gözden geçirilirse, yazıcının nerelere uğradığına dair hem sağlam hem de sayısız malûmat edilebiliyor. İşte o ziyaretlere, ülke ülke dolaşmalara dair eserin orasından burasından alıntılar:

"*Server andan turup ol dervişlerle bir ulu pınara geldiler, kondılar. Meğer suyu acı idi, içine ağzın yarın bıraktı, şekerden tatlı oldu. Ana (o pınara) şimdi Baba Pınar'ı dirler. Çünkü Server ol makama gitti, anda bir kavak dikti. Şimdiki hâlde dahi durur, on kişi anı kucaklayamaz. Baba Kavağı dirler meşhurdur; misafirler (ziyaretçiler), seyyahlar bilirler.*" (*Saltıknâme*, C 2, s. 33-34)

Ebulhayr-ı Rumi'nin Dobruca bölgesi ziyareti ile ilgili verdiği bu bilgiler her bakımdan önemli sayılmalıdır. Ayrıca yapılan bu alıntı, esere hâkim olan "çift zamanlı anlatı tekniğine" de işaret etmektedir. Hikâyenin Sarı Saltık dönemine ait düzlemi ile Ebulhayr'ın bölgeyi ziyaret zamanına ait gözlemleri ve iki zaman arasında kurduğu ilişkilerde olduğu gibi.

Aynı şekilde hem Şerif Saltık'ın hem de aradan bir buçuk, iki asır geçtikten sonra, Ebulhayr'ın Bosna'ya gittiğine dair bir başka atıf:

"*Şerif birle andan göçüp Bosin (Bosna) diyarına azmettiler. Çün Rum'a yetiştiler, bir ulu ırmak akardı. Şöyle kim bir ucundan ok atasın ötesine geçmezdi. Adına şimdi Aksu dirler (Ebulhayr'ın bölgeyi ziyaret ettiği asırda), ol vakt Umak suyu dirlerdi,*

serhadd-i Rum ol idi (Katolik ve Ortodoks âlemi birbirinden ayıran ırmak). Yusuf Şerif'e eyitti: Rum'a geldük, şimden geru Rum'dur diyü gelip turdılar." (Saltıknâme, C 1, s. 140)

Bir de Ebulhayr'ın Kırım/ Kefe bölgelerine uğradığı, oralardan da gaza menkıbeleri edindiğine dair ifadeleri:

"Râviler şöyle rivayet edüp eydürler kim Sultan Sarı Saltık ol vaktin kim Kefe diyarına geldi. Kefe'yi fetih etmezden evvel idi. Zira kim Kefe'nin Frenk kalası yirinde bir muhtasar burç vardı. Sonra Ceneviz gelüp kalayı bünyad eyledi. Pes, Seyyid zamanında ol burç dururdu. Seyyid kalayı alıcak, toprak hisarın gaziler yaptılar. İçinde bir ulu cami itdiler. Hâliya (Ebulhayr'ın uğradığı zamanda) gene camidür. Kâfir anı kilise eylemişlerdi, adını Ezentımarıye komışlardı, Kefe'de mâlumdur." (Saltıknâme, C 1, s. 156)

"Bir gün Kefe diyarında bir gazi vardı, Tatar idi, adına Kara Davut dirlerdi (...) Bir mağarada yatur, ölüsi şöyle diri gibidir, Küffar anı ziyaret iderler, çürimemişdür."

"Geldik çün Kara Davut ol hinde yiğit idi, Seyyid'e hizmet iderdi. Bazılar Türk'den (Anadolu'lu) idi dirler. Anun gazası vilâyet-i Tatar'da meşhurdur." (Saltıknâme, C 1, s. 162)

Saltıknâme'ye dercedilen daha böyle sayısız nakiller, Ebulhayr'ın gittiği ülke ve bölgelere dair çeşitli müşahedeler söz konusu. Bir başka nakilde de Sarı Saltık'ın Kefe'den, Karadeniz üzerinden Sinop'a gidişi anlatılmaktadır. *"Mübarek gönli Sinob'a varmağa meyledip"* diyor ve aşağıdaki hikâyeyi naklediyor Ebulhayr-ı Rûmi.

"Dahı kendi yoldaşlarıyla doğru ol Kûh-u Bülend'e gitti kim, Alagöz anda haps olmuş idi. Yetiştı, doğru yürüye ol dağın üstüne çıktı. Ol dağ kara duman içinde idi. Ol dağ üstünde bir düzce yer vardı, anda hacet namazı kıldılar. Yidi kişi idi(ler). Dahı Server mübarek eli ile ol yirde güller dikti. Bitti, güller virdi, dahı anda durur biter. Ta devr-i kıyamete değın ol gül ağaçları durur." (Saltıknâme, C 2, s. 218)

İşte Ebulhayr'ın Sarı Saltık'a böyle yüksek bir hürmeti ve saygısı söz konusu. Onun adım attığı, uğradığı neresi varsa, velev ki bir dağ başı bile olsa oralara varmak, uğramak istiyor. Sarı Saltık hazretlerinden kendine yansımış dopdolu bir maneviyatla, adım attığı her yeri ziyaret etmek, ziyaretlerinden hasıl olan manevi havayı, aradan iki yüzyıla yakın bir zaman geçmiş olsa bile, tekrar yaşamaktan kendini alamıyor.

Ebulhayr-ı Rumi ve Klasik Tahkiye

Dolayısıyla Ebulhayr'ın döneminde kaleme alınmış çeşitli menakıpname ve "gazavatnâme"lerde şahidi olunmayan bu "çift zamanlı" anlatma tekniğini önemsemek gerekmektedir. Nitekim Ebulhayr'ın ziyadesiyle önem verdiği, yer yer de Sarı Saltık'ın kişiliğinin oluşması safhasında kendisinden çokça faydalandığı *Battalnâme* gibi eserlerde, böyle bir anlatma tekniği ile karşılaşma imkânı bulunmamaktadır. Kuşkusuz bu durumu o tür eserlerin bir zaafı

olarak görmemek, fakat *Saltıknâme*'nin onlara olan faikiyetini de gözden kaçırmamak icap eder.

Nitekim böyle bir anlatma tarzına, Taşlıcalı Yahya'nın *Yusuf u Züleyha*'sında da tesadüf edilebilmekte idi. Yusuf ile Züleyha'yı yazmak ihtiyacını duyan Taşlıcalı Yahya, kendi kendine şöyle söyleniyordu: "*Sen onların yaşadığı yerlere gitmez, yaşadıkları yüksek aşkı vuku bulduğu yerlerde hissetmezsen, böyle bir hikâyeyi nasıl yazabilirsin? Öyleyse bırak kâğıdı kalemi, o diyarlara doğru sefer et.*" diyordu. İşte böyle bir ihtiyaç ile Taşlıcalı Yahya, Hz. Yusuf'un çocukluğunu geçirdiği Filistin diyarına gidiyordu. Mısır'a da gitmiş mi idi, onu şimdi kestiremiyorum.

Bilindiği gibi böyle bir anlatma tekniğini, ya da hikâyenin çift zamanlı olarak kademelendirilmesi fikrini klasik sanatçılar fazla önemsemezlerdi. Dolayısıyla böyle bir hikâye tekniği ya da kurgusu ile daha ziyade modern zamanlarda karşılaştığımız bir vakadır. Eskiden yaşanmış bir aşkın geriye dönük olarak hatırlanması ya da yazılmaya çalışılması gibi! Ya da mesela Fazıl Hüsnü'nün "Bu Eller miydi" şiirinde olduğu gibi! Bilindiği gibi şair o şiirinde kendi ellerine bakar ve oradan geçmiş zamanlarına, oyuncaklarla oynadığı küçük çocuk ellerine uzanır. Dolayısıyla bu anlatma biçimini esas alan metinlerde, şimdiki zamanla geçmiş zaman bir arada algılanır. Her iki zamanın arasına da sanatçılar derin boşluklar, uçurumlar yerleştirme imkânı bulur.

Dolayısıyla Ebulhayr'ın kullandığı bu tahkiye biçiminin gelenekten, kendi dönemi sanatından geçmediğinin bilinmesi icap eder. Ayrıca böyle bir denemeye kalkışması, olsa olsa Ebulhayr'ın kendi tabiatının iktizası sayılmalıdır. Yani arayarak, düşünerek, kendi kendine icat ettiği bir yol! Kendinden önce yazılmış *Danışmendnâme* ve *Battalnâme* gibi destani anlatılarda karşılaşmadığımız bir tekniktir bu.

Ebulhayr'ı bu yola sevk eden, herhâlde bir tesadüf de olmamalıdır. Eğer bu uygulamaya eserin birkaç yerinde rastlamış olsa idik, öyle düşünmek mümkün olabilirdi. Ne var ki *Saltıknâme*'yi okuyanlar bunun böyle olmadığını iyi bilirler. Çünkü Ebulhayr, Sarı Saltık'ın gaza menkıbelerini tespit için hangi şehir ve ülkelere gitmişse, oralarla ilgili birkaç satır bile olsa bilgi veriyor. Fakat oralara gittiğine, oralardan menkıbeler derlediğine bizi inandırmak için de yapmıyor bu işi.

Tam tersine destani mücadelesine hayran olduğu Sarı Saltık'ın devam edegelen hatıraları ile karşılaştıkça; o büyük veli-gazinin çıktığı dağlara, ona izafe edilen tarihî ağaçlara, akarsu başlarına ya da şehirlere uğradıkça, elinde olmayarak duygulanıyor. Saltık'ın fethettiği şehirler, oralarda bulunan makam veya türbeler, dergâhlar, hemen her yer! Ebulhayr'da gördüğümüz bu hâl ister isteme bize tesir ediyor, daha önemlisi de yazdığı metinlerin değerini bir o kadar da artırıyor.

Fakat unutmamalıdır, *Saltıknâme* yazarı kendisinde uyanan bu tür duyguları, geniş geniş açıyor, anlatıyor da sayılmaz. Daha açığı da şairlerde olduğu gibi, duygularını derinleştirmekten yana olmuyor. Çünkü o dönemin nesrinde böyle uygulamalara tesadüf edilmez. Özellikle de destani anlatmalarda sanatçı, bütün dikkatini hikâyesini yazdığı kahramanının üzerine teksif eder, metnini öyle yazardı. Sanatçı bu vesile ile de kendini görünmez kılardı. Neredeyse varlığı yokluğu bilinmez hâle gelirdi.

Dolayısıyla kısa kısa bile olsa Ebulhayr'ın kullandığı o tür cümlelerin, *Saltıknâme*'ye ayrı bir zenginlik kattığının bilinmesi icap eder. Çünkü Ebulhayr, sözü edilen menbîbelerin derlenip toparlanması için yıllarını veriyor. Uçsuz bucaksız mesafelerle ifade edilebilecek diyarlara uzanıyor. Uğradığı her yer, onu bir başka diyara sevk ediyor. Bu uğurda yorulmak nedir bilmiyor. Bu meşakkatli yolculuğa Sultan Cem'in emri üzerine çıksa bile, Ebulhayr'ın yaptığı iş Sultan'ın talimatı ile de izah edilebilir gibi gözüküyor. Çünkü o yaptığı işe inanıyor! Sarı Saltık'ın maneviyatlı, cengâver ruhu onu kendine devamlı cezbediyor. Yaptığı işin önemini o derece müdrük ki, o büyük ruhu hemen herkes bilsin tanısın, ayrıca unutmamasını istiyor. Dolayısıyla Sarı Saltık'ın unutulmaya yüz tutmuş hatırasını ihya kadar, yazacağı esere de aynı derecede önem veriyor, bunun heyecanını duyuyor.

Ebulhayr'ın Yaptığı: Masalsı Dilden Müşahedenin Diline Geçiş

Daha ötesi de var bu heyecanın. Ebulhayr-ı Rumi eserini oluşturmak için Balkanlar (Avrupa), Anadolu (Asya), Halep-Şam ve muhtemelen Mekke ve Medine dâhil olmak üzere, Mısır (Afrika) gibi ülkelere uğradığının da bilinmesini istiyor. Böylece de hem Sarı Saltık'ın tesir sahasının genişliğini ortaya koyuyor, öbür yandan da yedi yıldır sürdürdüğü bir emeğin farkına varılmasını arzu ediyor. Fakat bu arzusunu çok da fazla açmıyor. Gittiği yerlere dair atıflar yaparak, harcadığı mesaiyi hafiften hissettirerek yapıyor bu işi.

Bu hâli ile de çift kanaldan akan ve birbirlerine paralel bir seyir takip eden hikâye, okuyanların üzerinde bayağı etkili oluyor. Ayrıca şimdiki tahkiyelerden ne kadar farklı olursa olsun, tahminlerin ötesinde bir gerçeklik tesiri doğuruyor okuyanların üzerinde. Sarı Saltık'ın şimdi bize mübalağalı gibi gözüken menkıbeleri bile bu gerçeklik tesirini ortadan kaldırmıyor. Dolayısıyla bu tesiri, Ebulhayr'ın sanatının başarısı olarak kaydetmek gerekir. O bunu, yukarıdan beri izah etmeye çalıştığımız şekilde gerçek mekânları dolaşarak, oralarda karşılaştığı cami, türbe, şehir ne varsa, oralarla Sarı Saltık'ın ilişkisini kurarak gerçekleştiriyor.

Eserine yedirdiği gerçeklik tesirini üretirken, Ebulhayr-ı Rumi farklı bir şey daha yapıyor. Bilindiği gibi *Saltıknâme*'de verilen her türlü malumat, Ebulhayr'ın yaptığı mülakatlardan oluşmakta idi. Sarı Saltık'ın menkıbelerini birkaç nesildir anlatıp duran çevrelerden, son bir dinleme daha! İşte onlar anlatıyor bize Ebulhayr-ı Rumi! Dinliyor veya kısa kısa notlar alıyor.

Düşünün ki Ebulhayr'a bu nakilleri yapanlar, sağlığında Sarı Saltık'ı görmüş, mucizevi hayatına şahitlik etmiş kişiler de değiller. Zira Sarı Saltık'ın vefatı üzerinden (1297-1298) bir hayli zamanlar geçmiş! *Saltıknâme* yazarı eserini Cem Sultan'a 1480 yılında arz ettiğine göre, aradan geçen zamanın 180 yıla yakın olduğu düşünülebilir. Şöyle böyle günümüzden Tanzimat'a doğru uzanan bir zaman dilimi! Dolayısıyla üç-beş nesildir aktarılagelen menkıbeler nazarıyla bakabiliriz bunlara. Hem eski nesillerin hafıza gücü hem de Hristiyan-Müslüman çatışmalarının doğurduğu şoklar dolayısıyla, anlatılan menkıbelerden hasıl olan tesirin hâlâ daha sürüp gittiği düşünülebilir. Bir de bu hikâyelerin tespit edildiği mekânların tarihî dergâhlar olduğu hatırlanacak olursa, dini ve tasavvufi geleneğin, Sarı Saltık menkıbelerini nesilden nesle hem aktardığı, aktararak da muhafaza ettiği kabul edilebilir bir durumdur.

Fakat bu aktarmaların, *rivayet dili* çekimi ile yapılmış olması da yüksek bir ihtimaldir. Çünkü nakil sahiplerinin hiç birisi, Sarı Saltık'ı görmüş, tanımış kişiler olmamalıdır. Dolayısıyla onlar başkalarından, yani kendilerinden önceki nesillerden rivayet yoluyla intikal eden bilgileri anlatıyorlar demektir. "Sarı Saltık şuradan geçmiş, onun şöyle bir arkadaşı varmış, ya da kalabalık bir Hristiyan grubu Server'i kuşatmış, fakat o öyle bir savlet etmiş ki!.." gibi. Ne var ki Ebulhayr-ı Rumi, bu tür bir rivayet dili ile kendisine intikal eden malzemeyi, olduğu gibi yazıya geçirmiyor. Kendine mahsus yeni bir *hikâye dili* oluşturarak eserini yazmayı deniyor. O dil de, *rivayet dili* ile muhafaza edilen menkıbelerin, doğrudan Ebulhayr'ın müşahedelerine dönüştürülerek anlatılması hadisesidir.

İşte o anda Ebulhayr kendisine nakledilen küçük küçük, birbirinden kopuk hikâye sekanlarını (menkıbeleri) metne dönüştürürken, bir yandan onları birbirine ekliyor, bir yandan da kendisi *Saltıknâme*'nin asıl anlatıcısı konumuna yükseliyor. Fakat bu anlatma konumunda da Ebulhayr'ı, gene ikiye bölmüş görüyoruz. Kendisinden 180-200 yıl önce yaşamış, geriye sadece rivayet ve menkıbeleri kalmış derviş gazinin zamanına inerek, onu doğrudan izleyen bir müşahit rolünde! Dolayısıyla o bundan böyle, derviş gazinin her hâline vâkıf bir gözlemci, aynı zamanda da birinci elden bir anlatıcısı konumuna bürünecek demektir.

Saltıknâme'ye hâkim olan bu anlatma biçimi, ister istemez "bakış açısını" da şekillendiriyor ve doğrudan Ebulhayr'a ait hâle getiriyor. Bu yüzdendir ki Sarı Saltık'ın düşman içlerine dalıp gitmeleri, kılıç sallayışları, her türlü coşkulu hâlleri, Bosnalılara olan sevgisi, ejderhalar karşısında gösterdiği pervasızlıklar... Eserde Sarı Saltık namına ne anlatılıyorsa, hepsi buna dâhil. Sarı Saltık'ın davranışlarını ayrıntılarına kadar müşahede eden Ebulhayr olduğu gibi, o davranışları manalandıran, yerine göre sıfatlarla, yerine göre de bol bol zarflar kullanarak tasvir eden de gene ondan başkası olmuyor. Dolayısıyla *Saltıknâme* Ebulhayr'ın bakış açısı ve anlatma tarzı ile oradan buradan derlenmiş, eklektik rivayet yığılmalarından oluşan bir eser olmaktan çıkıyor ve doğrudan Ebulhayr'ın telifi hâline geliyor.

Dönem Okumasında Önemli Bir Kırılma Noktası: *Hamzanâme*'lerden *Saltıknâme*'ye Geçiş

İşte bu anlatma biçimi ve bakış açısındaki sağlamlık dolayısıyla, ilgili esere Ebulhayr'ın bir şaheseri nazarıyla bakmamız icap ediyor. Bu yaklaşımın sonucu olarak, büyük bir tarihî kahraman olan Sarı Saltık'ı, Ebulhayr'ın kaleme aldığı destani bir romanın kahramanı seviyesine indirgediğimin kuşkusuz farkındayım. Daha farklı bir ifade ile de Ebulhayr, kendisinden iki asır önce yaşamış birinin romanını yazıyor gibi bir konumda. Çağdaş bir roman yazarının, Fatih Sultan Mehmet'in romanını yazmaya kalkışması gibi. Günümüz romancılarının böyle bir iş için nasıl araştırmalar yaptığı, ilgili tarihî şahsiyeti dönemin siyasi-sosyal şartlarına oturtmak için nasıl bir gayret sarfettiği bilinen bir husustur. Dolayısıyla Ebulhayr'ın diyar diyar dolaşarak elde ettiği bilgileri, günümüz romancılarının yaptığı araştırmalara benzetmek mümkündür, diyebiliriz.

Ebulhayr-ı Rûmî'nin kaleminden çıkan bu destani romanın, kendi döneminde nasıl algılandığını bilmemize ise imkân bulunmuyor. Dahası bu eserin, Ebulhayr'ın kendi kaleminden çıkmış ilk nüshası bile elimizin altında değil. *Saltıknâme*'den yapılmış istinsahların sonunda, şöyle bir ifade var ki bayağı dikkat çekici. Dikkat çekici bulduğumuz o ifade de, gene Ebulhayr'a ait. Ebulhayr o ifadesinde, Cem Sultan'ın *Saltıknâme*'yi okutarak dinlediğini söylüyor. Ayrıca bu okutarak dinleme hadisesinin bir defaya mahsus olmayıp, her daim tekrar edildiğini vurguluyor. Dolayısıyla Cem Sultan'ın, Ebulhayr'ın eserini çok beğendiği ve takdir ettiği sonucuna ulaşabilir demektir:

"Dâim bu kitabı Sultan Cem okudup dinlerdi. Hamza Kitabı'n dinlemezdi, dâim bu kitabı dinlerdi." (*Saltıknâme*, C 3, s. 366)

Yukarıdaki alıntıda dikkati çeken bir yan bulunuyor. Sultan Cem'in *Hamzanâme* kitabını okumaktan vazgeçtiği gibi bir bilgi! Bizce buraya eski *Anternâme*'lerin, *Dânişmendnâme* ve *Battalnâme*'lerin de eklenmesi mümkün gözüküyor. Dolayısıyla burada bir zevk kırılmasına işaret ediliyor demektir. Bazı eserler eskiyor, eski tesirlerini sürdüremiyorlar demektir. Diliyle, üslubuyla ya da anlatma teknikleri ile!

İşte Ebulhayr-ı Rumi'nin *Saltıknâme*'si, böyle bir zevk değişikliği döneminde ortaya çıkmış bir eser sayılmalıdır. Bunun altında herhâlde masalsı anlatımlarla yetinmeyen, yeni bir arayış yatıyor olmalıdır.